

MÄLESTUSPLAAT SANGARITELE VIRU-JAAGUPI KIRIKUS

Arhitekt Kuno Raude kõne mälestustahvli avamisel 25.03.2014

Enne 1949. aasta märtsiküüditamist poliitilistel põhjustel (Vene NFSV kriminaalkodeksi § 58-1a, § 58-11, § 58-13 ja § 58-10 alusel) süüdimõistetud meeste perekonnaliikmed (68% küüditatute üldarvust) kuulusid represseerimisele NSV Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi 30.05.1942 direktiivi nr. 215/51 ja NSV Liidu Prokuratuuri 27.06.1942 direktiivi ja nr. 252 alusel. Mõlemad dokumendid nägid ilmalgust kohe peale sõjalise liidu lepingu sõlmimist Suurbritannia ning NSV Liidu vahel ning vahetult enne Stalingradi lahingu algust augustis 1942. Maha lastud või vangimõistetud pereisa karistus kanti nõukogude võimu tavade kohaselt üle kogu perele: süüdimõistetule ja tema naise vanematele, naisele, lastele, sageli õdedele-vendadele. Küüditamisele kuulusid ka kulaklikeks, resp. kõige elujõulisemateks, tunnistatud talude perekonnaliikmed (32% küüditatute üldarvust).

1999. aastal väljaantud raamatu „KÜÜDITAMINE EESTIST VENEMAALE 1949 2. OSA“ andmetel kuulus 1949. aasta märtsikuus küüditamisele 29 278 Eestimaa elanikku. Tegelikult viidi toona loomavagunites Venemaale 21 215 relvastatud operatsiooni „Priboi“ käigus kinni võetud inimest. Erinevatel põhjustel jäi küüditamata 8063 inimest.

Virumaalt küüditati märtsis 1949 Siberisse 2537 inimest, sealhulgas endisest Küti vallast Arukülast, Aruväljalt, Kehalast, Koeraverest, Kulinalt, Kupnalt, Lehtsest, Leolt, Pajustist, Soaluselt, Vinnist, Viru-Jaagupist ja Võhu külast 64 inimest. Nendest küladest äraviidute seas oli 22 (34,4%) mees- ja 42 (65,6%) naissoost inimest. Kuuekümne nelja inimese hulgas oli 15 alla kuueteistaasta vanust last, nende seas üks kahe kuu vanune laps ja 11 inimest vanuses 60-75 aastat, kokku 26 inimest e. 40,62% küüditatute üldarvust. Neli noormeest ja kolm neidu olid 17-20 aasta vanused, kolmkümmend üks inimest vanuses 21-59 aastat (48,44%). Küüditamisest õnnestus pääseda 50 küüditamisele määratud inimesel, kelle saatuse uurimine seisab alles ees, sest küüditamistoimikud ja nende alusel koostatud raamatud „KÜÜDITAMINE EESTIST VENEMAALE. MÄRTSIKÜÜDITAMINE 1949“ ei kajasta nende inimeste edasist elukäiku.

14-päevasel teekonnal Siberisse suri märtsis-aprillis 1949 loomavagunites 45-51 inimest, kelle edasine saatuse on teadmata. Teel Siberisse põgenes või jäi kadunuks 12 küüditatut. Mäletan hästi ühte meie ešelonis toimund juhtumit enne Narvat. Kas põgenenud noormehel õnnestus varjuda? Ei tea. Aprillis 1949 jõudis Krasnojarski kraisse 6654, sealhulgas Verhne-Ussinski rajooni 285, eesti inimest (raamat 4 lk. 766). Siberis suri 2 404 inimest. Tõva piiri äärde Sajaani mägedesse, Verhne-Ussinski kalmistu haudadesse, jäi 52 eestlast, nende seas minu vanaema, 65 aastane taluperenaine Marie Kello. Juba aastakümneid on rohtu kasvanud hauakohad Verhne-Ussinskis tähistamata, mets- ja koduloomade, aga ka kohalike inimeste, tallata. Üle 65 aasta tagasi paigaldatud Siberi lehisest ristid on ammu kõdunenud.

Aastakümneid on mind vaevanud mõte Venemaal hukkunud ja sinna maetud Eesti soost represseeritute matmispaikade vääriliseks tähistamiseks. Kirjutasin ja ideest kirjutati ajalehtedes. Aastatel 2004-2006 vahetasin selles küsimuses mõtteid Riigikogu liikme Urmas Reinsaluga ja justiitsminister Ken-Marti Vaheriga. Tagajärjetult. 09.01.2007 saatsin peaminister Andrus Ansipile ja Eesti Represseeritute Abistamise Fondi (ERAF) nõukogu esimehele, riigikogu liikmele Ken-Marti Vaherile, kirja milles avaldasin arvamust selle kohta, et on viimane aeg hakata tegelema repressioonide tagajärjel Venemaal hukatud või surnud rahvuskaaslaste matmispaikade arvelevõtmise ja tähistamisega. Praktilise tegevuse käivitamiseks tegin ettepaneku mälestusmärgi paigaldamiseks Krasnojarski krai Verhne-Ussinski rajooni Verhne-Ussinski alevi kalmistule aastatel 1949-1958 maetud eesti inimeste mälestuse jäädvustamiseks. Vaikus. Riigikogul ja Vabariigi Valitsuse liikmetel puudus poliitiline tahe tõstatatud teemal Venemaaga suhtlemiseks mis oluks vajalik seda enam, et suhted Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel olid ja on selles valdkonnas korrastamata. Vaikisid ka peamiselt represseeritust koosneva ERAF nõukogu- ja juhatuse liikmed, kelle tegevusest ei tea represseeritud üle Eestimaa pea mitte midagi.

Rapresseeritud on ärritanud ja ärritavad poliitikute õõnsad, sisutühjad, sõnad. Sõnad, millega ei kaasne seaduste jm. õigusaktide õigeaegne viimine vastavusse represseeritute vajadustega, millega ei kaasne suhete korrastamine ja lepingud Venemaaga, millega ei kaasne järjepidev poliitika meie riigiisade-, vabadusvõitlejate- ja taluperemeeste ning nende perekonnaliikmete sangarliku elutee e. rahva ajaloo ühe olulise osa jäädvustamine avalikus ruumis. Ka välismaal. Poliitilistel põhjustel tagakiusatud inimesed ootavad võimalolijatelt tegusid, mitte ülevoolavat sõnavahtu kurbadel tähtpäevadel.

Minu veendumuse kohaselt on parim koht represseeritute mälestuse jäädvustamiseks Eestis kirik. Kihelkonnakirik, mis on aegade jooksul ühendanud kihelkonna valdades elanud inimesi, mis peaks seda rolli täitma ka tulevikus. 1949. aasta suurküüditamise 65. aastapäeva tähistamiseks Eestis, alustasin 2013. aasta suvel endisest Küti vallast 25. märtsil 1949 Siberisse küüditatud inimeste väljaselgitamist, eesmärgiks nende mälestuse põlistamine 1473. aastal esmakordselt mainitud Viru-Jaagupi kihelkonnakirikus, mis muu hulgas on olnud minu esivanemate kodukirikuks üle 350 aasta. Erinevatest allikatest leidsin andmed 64 küüditatu kohta. Et saadud andmed erinesid kohati nimede kirja pildi, sünniaegade jm. poolest, tuli nimekirju ikka ja jälle üle kontrollida, abiks Ajalooarhiiv, Eesti Represseeritute Registri Büroo ja ajalehe Virumaa Teataja lugejad.

09.08.2013 tutvustasin ideed Viru-Jaakobi koguduse õpetajale Tarmo Linnasele ja 20.09.2013 Vinni vallavanemale Toomas Väinastele. Suur oli minu rõõm, kui 22.09.2013 kohtumisel Viru-Jaagupi kirikus leidsin õpetaja Tarmo Linnase täieliku mõistmise ja toetuse oma mõtetele! Palju tänu talle selle eest! Tema vastutulekuta ja abita ei oleks 23.03.2014 pühitsetud mälestusplaati sündinud! Nüüd võis kavandatud ettevõtmisega edasi minna. 25.09.2013 palusin ajalehe „Virumaa Teataja“ peatoimetajal Arne Mäel avaldada ajalehes artikkel „Palun abi“, eesmärgiks ajalehe lugejate abiga mälestusplaadile kantavate inimeste isikuandmete kontrollimine. 04.10.2013 tegin samasisulise ettepaneku Vinni valla ajalehe "Koduvalla Sõnumid" toimetajale Hilje Pakkanenile, kes loo samuti avaldas.

Mälestusplaadi valmistamiseks langes valik AS Kiviraidur, kellega koos valmistasime ja paigaldasime 2003. aasta novembris Pärnu linna Vanaparki II maailmasõjas Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest võidelnute ausamba. Kiviraiduri 15.08.2013 hinnapakumise alusel pöördus Memento Rakvere Ühing stipendiumitaotlusega Eesti Kultuurkapitali poole. Kultuurkapital keeldus kavandatud tööde rahastamisest. Arhitektuuri (esimees Kalle Komissarov) ja rahvakultuuri (esimees Marju Kõivupuu) sihtkapitali seisukoht oli: „Projekt ei kuulu valdkonna prioriteetide hulka“. 05.12.2013 pöördus Memento Rakvere Ühing rahalise eraldise taotlusega Eesti Represseeritute Abistamise Fondi SA poole. 19.12.2013 sõlmitud lepingu alusel oli Fond nõus rahastama ettevõetud tööd 2013. aastal ca 66% ulatuses. Lepiti kokku, et puuduolev summa eraldatakse 2014. aasta I kvartalis. Järgnes lepingu sõlmimine AS Kiviraidur, ülesandeks projektiga kavandatud graniitplaadi valmistamine, transport Tallinnast Viru-Jaagupisse, plaadi paigaldamine kiriku interjööri hiljemalt 20.03.2014. Jätkus koostöö Ajalooarhiiviga ja Eesti Represseeritute Registri Bürooga plaadile kantava nimekirja täpsustamisel, jätkus detailne töö plaadi lõpliku suuruse- ja kujunduse kallal. 02.02.2014 olime koos AS Kiviraidur esindajaga Margus Loognaga Viru-Jaagupi kirikus, kaasas M 1:1 makett mälestustahvist, eesmärgiks plaadi paigaldamisega seonduva lõplik väljaselgitamine. Peale kirikuõpetaja Tarmo Linnase olid kohal ka Vinni vallavanem Toomas Väinaste ja vallavalitsuse kultuurinõunik Hilje Pakkanen. Ühiselt lepiti kokku, et mälestusplaat avatakse ja õnnistatakse 23.03.2014.

Löök tuli sealt kust seda ei osanud oodata. Samal päeval, 02.02.2014, teatas ERAF esindaja hr. Peep Varju, et ettevõetud töö edasine rahastamine ei ole Fondi vahendite arvel võimalik. Nõustagem - võimalik ei olnud ka pooleoleva töö peatamine. 04.02.2014 pöördusin abipalvega Eesti represseeritute abistamiseks ja nende mälestuse jäädvustamiseks Vabariigi Valitsuse määrusega loodud represseeritute valitsuskomisjoni esimehe, regionalminister Siim-Valmar Kiisleri, poole. Vaikus. 07.02.2014 kirjutasin Siim-Valmar Kiislerile muu hulgas: „Viru-Jaagupi mälestusplaat valmib selle kuu lõpuks. Ole hea, ütle võimalikult ruttu, kas saad mind (tegelikult Virumaa represseeritud) aidata või mitte? Kui sinu abi jääb tulemata, olen sunnitud korraldama Virumaa rahva seas siiski korjanduse, mida ma mõistetavatel põhjustel meeleldi ei teeks ... „. Vaikus. Ei aidanud ka

telefonikõned ministri nõunikule. Jõudnud veendumusele, et regionaalminister kas ei suuda või ei soovi represseeritute valitsuskomisjoni esimehena represseerituid Lääne-Virumaalt aidata, pöördusin ajalehe Virumaa Teataja peatoimetaja Aarne Mäe poole palvega artikli „Mälestus põlistatakse kihelkonnakirikus“ avaldamiseks. Artikkel ilmus Virumaa Teatajas 26.02.2014. Nüüd tekkis ajalehelugejatel soovi korral võimalus mälestusplaadi valmistamise ja paigaldamise toetamiseks.

Muret tegi ja teeb inimeste kontaktandmete salastatus, mille tulemusena ei olnud võimalik, mälestusplaadile kantud inimeste järeltulijatele kutsete saatmine osavõtuks mälestusplaadi avamisest ja õnnistamisest Viru-Jaagupi kirikus. Ehk peaksid riigikogusse valitud rahvaesindajad selle küsimuse juurde korraks tagasi tulema. Miks peaksid Eesti inimesed leppima anonüümse maksumaksja staatusega, kellele väljastatakse Rahvastikuregistrist isikuandmeid vaid otsitava (surnud?) isiku loal või siis raha eest? Kehtestatud kord segab oluliselt ka paljude uurijate s.h. genealoogide tööd. Igal juhul palun vabandust nende omaste ees, kes oleksid soovinud, kuid kes teadmatusest ei saanud võtta osa oma vanemate või vanavanemate mälestuseks pühendatud üritusest Viru-Jaagupis.

Ideaallahendusena represseeritute mälestuse jäädvustamisel näen lahendust, mille kohaselt Viru-Jaagupile järgneksid kõik Lääne- ja Ida-Virumaa kirikud ning omavalitsused, miks mitte kirikud ja omavalitsused kõikjal Eestimaal. Kindlasti on selline, riigi poolt toetatud, lahendus kohalikele elanikele hinglähedasem ning odavam, kui raskesti kontrollitavate kümnete tuhandete nimedega kommunismiohvrite memoriaali rajamine pealinna, kus kõiki osapooli rahuldavate kokkulepete saavutamine on oluliselt keerulisem. 19.02.2014 tegin Lääne-Viru Omavalitsuste Liidu esimehele, Rakvere linnaeale, Mihkel Juhkamile ettepaneku seista koos Lääne-Virumaa kirikuõpetajatega hea selle eest, nõukogude võimu poolt represseeritute mälestus saaks põlistatud kõikides Lääne-Virumaa kihelkonnakirikutes. Võimalik, et idee realiseerimiseks tuleb asutada MTÜ, mille vahendusel kogu tegevus toimuks.

Virumaalt Küti vallast 25.03.1949 Siberisse küüditatud 64 inimese mälestuse jäädvustamisele pühendatud mälestusplaat avati ja õnnistati Viru-Jaagupi kirikus 65 aastat peale 1949. aasta suurvõõrdamist 23. märtsil 2014. Plaadi valmistamist, transporti ja kiriku interjööri paigaldamist toetasid: Inge Arula, Ants Kiiver, Andrus Kokorev, Jaan Kraav, Tiit Kullik, Memento Rakvere Ühing, Aili Männik, Maret Noodla, Eino Puhilas, Kuno Raude, Kristjan-Paul Raude, Liina Marquardt, Martin-Johannes Raude, SA Eesti Represseeritute Abistamise Fond, Ludmilla Sein, Reeni Sepp, Ilme Soom, Vaike Sursu, Vello Taremaa, Hindrek Tiimus ja Miina Vilu. Olge te kõik tänatud! Aitäh ka Memento Rakvere Ühingu juhatuse esimehele Aino Kiiverile, ajalehe „Virumaa Teataja“ peatoimetajale Aarne Mäele ja Vinni Vallavalitsuse kultuurinõunikule Hilje Pakkanenile abi eest side pidamisel kohalike elanikega. Ühiselt oleme täitnud oma kohuse Siberi, ka kodumaa, mullas puhkavate omaküla inimeste ja lastena Siberise küüditatud laste ees.

Ma tahan väga loota, et 23.03.2014 avatud plaadi kõrval leiavad Viru-Jaagupi kirikus oma koha ka Viru-Jaagupi kihelkonna endisest Roela ja Rägavere vallast küüditatud inimeste mälestusplaadid. Ma tahaksin loota ka sellele, et Viru-Jaagupi kiriku eeskujule järgnevad koostöös kohalike omavalitsuste liitudega kõik Eestimaa kihelkonnakirikud. Aga selle unistuse täitumine sõltub eelkõige küüditatud järeltulijate aktiivsusest ja täitevvõimu teostajate tahtest kohtadel. Kui nõukogude võimu poolt represseeritute viimane põlvkond, kes tänaseks on jõudnud oma eluteel finišisirgele, selle tööga toime ei tule, jääb represseeritute mälestuse jäädvustamine Eestimaa kihelkonnakirikutes ilmselt jäädvustamata.

Ning lõpetuseks. Represseerituid peetakse ohvriteks, mis on tõsi vaid osaliselt. Minu veendumuste kohaselt on nende inimeste puhul tegu sangaritega, kes reetmata oma veendumusi võtsid võõrsil vastu kurjategija põhjustatud surma, kes kaugel kodumaast tulid välja võitjatena alandustest, näljast, orjatööst. Kes Eesti Vabadussõjast osavõtnutena või nende järeltulijatena võtsid eesmärgikindlalt osa vaba Eesti ülesehitamisest möödunud sajandi kahekskümnendate lõpus, üheksakümnendate alguses.